

References

1. Arnheim, R. (1974). Art and visual perception. M. [in Russian].
2. Bila, A. (2010). Surrealism. K. [in Ukrainian].
3. Hyrz, K. (2004). Interpretation of Cultures. M. [in Russian].
4. Didi-Yuberman, J. (2001). What we see is what looks at us. St. Petersburg [in Russian].
5. Kaiku, M. (2017). The future of reason. Scientific attempts to comprehend, refine and strengthen intellect. Lviv [in Ukrainian].
6. Kiyanovskaya, L. (2017). What is the style of the outside today? Scientific dialogues with N.O.Gerasimova-Persidska. Naukovyi visnyk NMAU im. P.Chaikovskoho, 19, 65-91 [in Ukrainian].
7. Kutsenkov, P. (2007). Psychology of primitive and traditional art. Moscwa: Progress-Traditsia [in Russian].
8. Laroshfuko, F. (1974). Memoirs. Maxima. M. [in Russian].
9. Levi-Strauss, J.-C. (1999). Primitive thinking. M. [in Russian].
10. Levi-Strauss, J.-C. (2008). Structural Anthropology. M. [in Russian].
11. Lychkovakh, V. (2006) Transgression and artistic creativity. V. Lichkovakh. Divasad culture: Selected articles on aesthetics, culturology, philosophy of art, pp. 27-38. Chernigiv [in Ukrainian].
12. Lotman, Yu. (2002). Culture and Information. – Articles on the semiotics of culture and art St. Petersburg [in Russian].
13. Ramachandran, V. (2015). Brain tells: What makes us human. M. [in Russian].
14. Soroka. I. (2017). Subtext as a category of stage broadcasting. Extended abstract of candidate's thesis. K.: NAKKKiM [in Ukrainian].
15. Stepuroko, B. (2017). The manifestations of artistic introversion in the works of composers of Ukraine in the second half of the XX – beginning of the XXI century. Extended abstract of candidate's thesis. K.: NAKKKiM [in Ukrainian].
16. Ortega-I-Gasset, H. (1991) The Uprising of the Masses. H. Ortega-I-Gasset. Aesthetics. Philosophy of Culture), pp. 309-349. M. [in Russian].
17. Usmanova, A. (2000). Umberto Eco: Paradoxes of Interpretation. Minsk [in Russian].
18. Hebb, D. (1949). The Organization of Behavior. New York [in English].
19. Herskovits, M. (1955). Cultural Anthropology. Knopf [in English].
20. Kluckhohn, C. (1962). Culture and Behavior. New-York [in English].
21. Neuronet learned to recognize aesthetically attractive photos. Retrieved from <https://bykvu.com/bukvy/81954-nejroset-nauchili-raspoznavat-esteticheski-privlekatelye-foto> [in Russian].
22. Interfaces between the interaction of the human brain and the computer can change the world. Retrieved from https://zn.ua/TECHNOLOGIES/interfejsy-vzaimodeystviya-chelovecheskogo-mozga-i-kompyutera-mogut-izmenit-mir-the-economist-271459_.html [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 02.12.2017 р.

УДК 78 (091) (477.7) "17/18"

Мартинюк Тетяна Володимирівна
доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри мистецьких дисциплін
і методик навчання ДВНЗ "Переяслав-
Хмельницький державний педагогічний університет
ім. Григорія Сковороди"
64tatyana@ukr.net

**ПРО ДЕЯКІ КЛАСИФІКАЦІЙНО-ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА МЕНОНІТІВ ПРИАЗОВ'Я**

Мета статті. Оскільки у музикознавчій літературі не акцентовано увагу на мистецькій специфіці колонізаційного процесу у районах сучасного Південного Сходу і Півдня України, то у статті здійснено спробу розглянути музичне мистецтво менонітів Приазов'я на межі XIX-XX століть в аспекті його класифікаційно-типологічних характеристик. **Методологія** дослідження пов'язується з використанням методів екстраполяції, теоретичного аналізу та синтезу, інтеграції результатів аналізу. **Наукова новизна.** У статті осмислено музичне мистецтво етноконфесійної групи менонітів Приазов'я в контексті класифікаційних теорій музики минулого (М.Преторіус, І.-Г.Вальтер) і сучасності (Л.Мазель, В.Цуккерман, О.Лесовиченко, Т.Чередніченко); в аспекті класифікаційно-типологічних характеристик цього консервативного типу музичного мистецтва розглянуто його елементи, зокрема, релігійні пісенспіви, шкільна освіта, шкільні хори, вчитель співу, музична методика, церковний хор, цифрова нотація, музична реформа, хорові фестивалі менонітів. **Висновки.** Здійснений аналіз музичного мистецтва менонітів Приазов'я в контексті класифікаційних теорій музики минулого і сучасності дозволив осмислити музичне мистецтво етноконфесійної групи та транспонувати його із об'єкта ідеального в об'єкт реальний, який можна вивчати, спираючись на конкретні приклади хорової та музично-освітньої практики. Така логічна операція дасть змогу у разі необхідності порівняти музичну практику менонітів із практиками інших конфесій, відшукати всередині різних класів ознаки типологічної схожості, що визначає перспективи подальших досліджень проблеми.

Ключові слова: типологія, класифікація, релігійні пісенспіви, шкільна освіта менонітів, шкільний хор, шкільний вчитель співу, музична методика, церковний хор, цифрова нотація, музична реформа, хорові фестивалі менонітів.

Мартинюк Татьяна Владимировна, доктор искусствоведения, профессор, заведующая кафедрой художественных дисциплин и методик обучения ГВУЗ "Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет им. Григория Сковороды"

О некоторых классификационно-типологических характеристиках музыкального искусства меннонитов Приазовья

Цель работы. Поскольку в музыковедческой литературе не акцентировано внимание на художественной специфике колонизационного процесса в районах современного Юго-Востока и Юга Украины, то в статье осуществлена попытка рассмотреть музыкальное искусство меннонитов Приазовья на рубеже XIX-XX веков в аспекте его классификационно-типологических характеристик. **Методология** исследования связана с использованием методов экстраполяции, теоретического анализа и синтеза, интеграции результатов анализа. **Научная новизна.** В статье осмыслено музыкальное искусство этноконфессиональной группы меннонитов Приазовья в контексте классификационных теорий музыки прошлого (М. Преториус, И.-Г. Вальтер) и современности (Л. Мазель, В. Цуккерман, А. Лесовиченко, Т. Чередниченко); в аспекте классификационно-типологических характеристик этого консервативного типа музыкального искусства рассмотрены его элементы, в частности, религиозные песнопения, школьное образование, школьные хоры, учитель пения, музыкальная методика, церковный хор, цифровая нотация, музыкальная реформа, хоровые фестивали меннонитов. **Выводы.** Осуществленный анализ музыкального искусства меннонитов Приазовья в контексте классификационных теорий музыки прошлого и современности позволил осмыслить музыкальное искусство этноконфессиональной группы и транспонировать его из объекта идеального в объект реальный, который можно изучать, опираясь на конкретные примеры хоровой и музыкально-образовательной практики. Осуществление такой логической операции позволит, в случае необходимости, сравнить музыкальную практику меннонитов с практиками других конфессий, отыскать внутри разных классов признаки типологического сходства, что определяет перспективу дальнейших исследований по данной проблеме.

Ключевые слова: типология, классификация, религиозные песнопения, школьное образование меннонитов, школьный хор, школьный учитель пения, музыкальная методика, церковный хор, цифровая нотация, музыкальная реформа, хоровые фестивали меннонитов.

Martynjuk Tetjana, Doctor of Art Studies, Professor, Head of of Artistic Disciplines and Education Methods, State Higher Educational Establishment "Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Grigoriy Skovoroda"

Classificational and Typological Characteristics of the Music Art of the Pre-Azov Mennonites

Purpose of Article. As the literature on the musicology does not focus on the artistic specificity of the colonization process in the regions of modern Southeastern and Southern Ukraine, the article is aimed at the research of musical art of the Pre-Azov Mennonites in the aspect of its classification and typological characteristics at the turn of the 19th and 20th centuries. **Methodology.** The primary method is associated with the use of extrapolation, theoretical analysis, and synthesis, as well as the integration of the analysis results. **Scientific Novelty.** The article researches the musical art of the ethnic group of the Pre-Azov Mennonites in the context of the classification theories of the music of the past (M. Praetorius, I.-Gh. Valjter) and present (L. Mazelj, V. Zuckerman, O. Lisovychenko, T. Cherednichenko). Based on the classification and typological characteristics of this conservative type of musical art, its elements, in particular, religious singing, school education, school choirs, teacher of singing, musical methodology, church choir, digital notation, musical reform, choral festivals of the Mennonites, have been researched. **Conclusions.** The analysis of the musical art of the Mennonites of the Pre-Azov region in the context of the classification theories of the music of the past and present has made it possible to comprehend the musical art of the ethnic group of the Pre-Azov Mennonites. It is offered to transpose it from the ideal object to the real one, which can be studied, based on the specific examples of the choir and musical-educational practice. The implementation of such logical operation will allow, if necessary, to compare the musical tradition of the Mennonites with the methods of other denominations, to find out the features of typological similarity within various classes that determine the perspectives of further research on this issue.

Key words: typology, classification, religious singing, school education of the Mennonites, school choir, teacher of singing, musical methodology, church choir, digital notation, musical reform, choir festivals of the Mennonites.

Актуальність теми дослідження. Міжнаукова проблема іноземної колонізації наприкінці XVIII – на початку XIX ст. сьогодні притягає увагу істориків, етнологів, культурологів, мистецтвознавців та ін. фахівців, якими доведено, що внаслідок колонізаційного процесу у багатьох районах сучасного Південного Сходу і Півдня України виникли численні німецькі (в тому числі й менонітські) колонії. Зазначимо, що менонітам, як субетносу фризько-фламандського походження, під час мешкання на землях, відповідних у минулому територіям сучасної України, доводилося вирішувати питання свого громадянства. Зокрема, у 1874 р. частина менонітів емігрувала до Америки, тікаючи від відміни військових пільг і можливої русифікації. Дещо складним для самоідентифікації етносу було й питання його етнічної чистоти, бо з самого початку їх переселення (інтенсивна іноземна колонізація розпочалася у XVIII ст.) на підставі володіння ними німецькою мовою створювалися державні документи, позначені загальною групою "німці": меноніти, лютерани, католики. Зауважимо, що на думку сучасних науковців-етнографів, меноніти є носіями мови plattdeutsch ("платтдойч" / "платський"), відмінною від середньонімецької норми, яка містить велику кількість нідерландських елементів [1]. На сьогодні науковцями (О.Замуруйцев [2], П.Леткеманн [14], Б.Кочерга [8] та ін.) розглянуті питання історичного, економічного, релігійного розвитку німецькомовного населення у минулому, але класифікаційно-типологічні особливості музичного мистецтва менонітів потребують подальшого наукового висвітлення.

Мета дослідження – розглянути музичне мистецтво менонітів Приазов'я на межі XIX-XX століть в аспекті його класифікаційно-типологічних характеристик.

Основний виклад матеріалу. Розглядаючи феномен імплементації європейської музичної традиції, уособленої в практиці менонітів Приазов'я, на території сучасної Запорізької області, зазначимо, що "питання класифікації і типології музичного мистецтва є вельми актуальними, оскільки вони допомагають краще усвідомити проблеми виникнення, розвитку і значення музичного мистецтва, феномени усередині кожного його типу, зрозуміти соціальну і психологічну сутність як окремого типу музики, так і у контексті усього музичного цілого" [9, 30]. Зважаючи на те, що понятійний апарат характеризує стан історії і теорії будь-якого виду мистецтва на кожному історичному етапі, є інструментом дослідження та фіксатором когнітивного досвіду [9, 31], базовими поняттями, необхідними для пізнання традиції менонітів Приазов'я вважаємо наступні: релігійні піснеспіви, музична (шкільна) освіта менонітів, шкільний хор, шкільний вчитель співу, музична методика, церковний хор, цифрова нотація, музична реформа, хорові фестивалі менонітів та ін., багато з яких вже були висвітлені у наших попередніх дослідженнях [7, 237-253].

На момент переселення менонітів до Приазов'я у Європі вже виник великий інтерес до систематизації музичної історії, зокрема, у вченні німецького теоретика Міхаеля Преторіуса (1571-1621), згідно якого музика розподілялась на дві частини – духовну та світську. "Перша частина мала божественне походження, інша – природу" [9, 38], отже, менонітами було перенесено сформовану релігійну музичну традицію одного з напрямків євангелізму XVI ст., що отримав назву від імені його засновника – Менно Сіменса. Однак процес колонізації з необхідністю подальшої економічної, релігійної, культурної адаптації до нового "простору буття" відбувався складно, з певними втратами мистецько-культурного значення.

З причини відсутності, на момент переїзду, духовних книг, поширених у релігійній практиці етноконфесійної групи на історичній Батьківщині, меноніти після 1774 р., на першому етапі переселення, співали в унісон, без супроводу, задля збереження "у пам'яті" основного фонду пісень. Під час недільних богослужінь *Vörsanger* (заспівувач) нагадував прихожанам мотиви піснеспівів, які запам'ятовувалися присутніми на слух і в процесі такого побутування поступово набували інтонаційних змін-варіантів. Меноніти переважно співали у повільному темпі, що дозволяло застосувати в мелодії піснеспіву орнаментальні прикраси, які згодом закріплювалися в пам'яті і ставали невід'ємною частиною тексту. Манера музичного вимовляння молитов цього періоду охарактеризована як носове, дещо пронизливе звучання [12, 204].

Однак орнаментальна розвиненість мелодій, технічні труднощі при їх відтворенні спонукали духовних лідерів церкви підняти питання про необхідність реформування збереженого й перенесеного на Приазов'я фонду. Таке музичне реформування піснеспівів здійснив в с. Гнаденфельді (Молочанський менонітський округ) шкільний вчитель співу з Пруссії Генріх Франц (1812 р., с.Хьорст, Західна Пруссія – 1889, с. Ней-Гальштадт, Запоріжжя), який приїхав до Приазов'я у 1835 р. Відредагований ним у 1837-1860-х рр. *Choralbuch*, в якому синтезовані мелодії привезеної ним з Батьківщини збірки піснеспівів *Gesangbuch* і усе найкраще, що було збережене у місцевій традиції одноголосого співу, є зразком видання з педагогіко-методичним навантаженням, оскільки автор переслідував педагогічні цілі для покращення та полегшення шкільного співу.

Револьюційним відкриттям Г.Франца було використання, замість широковживаної європейської лінійної нотації, цифрової нотації (*Ziffern*), що стало унікальною й найважливішою особливістю музики менонітів Приазов'я і дозволило відмовитися у церковній практиці від ролі *Vörsanger*'а як окремої одиниці: його функції тепер на себе взяв священник. Отже, з моменту публікації *Choralbuch*'у Франца у 1860 р. розпочинається другий етап становлення фонду піснеспівів менонітів, наслідками якого стала радикальна зміна стилю виконання гімнів, а також інтенсивне поширення хорового мистецтва у вигляді кількісного зростання церковних хорів в ареалі Приазов'я.

У XVIII ст. була поширеною класифікація музики з урахуванням її теоретичної та практичної складової, розроблена німецьким просвітником Іоганном Готфрідом Вальтером (1684-1784). Теоретична музика розподілялася на *musica historica* (виникнення і розвиток музики), *musica didactica* (природа звуків), *musica signatorica* (музичні знаки і нотація), *musica modulatorica* (мистецтво співу і гри на інструментах), *musica poetica* (створення музики, вчення про інтервали тощо) [9, 39]. Можна стверджувати, що музичне мистецтво менонітів Приазов'я корелює з наведеною класифікацією по більшості з наведених класів. Представлена вище робота Г.Франца, як бачимо, відповідна позиції *musica signatorica*, а у публікаціях вчених-менонітів (П.Леткеманн, В.Берг, Дж. Віб, Дж.Б.Тевз, В.Савацький та ін.) та неменонітів (С. Шип, О. Макаренко) віддзеркалено позиції *musica historica* та *musica didactica*.

Позиції *musica signatorica* і *musica poetica* яскраво представлені у посібнику А.Саватського "Школа співу в цифрованих нотах для християнських співаків та диригентів" ("*Gesangschule in Noten und Ziffern für christliche Sänger und Dirigenten*"), виданого у с. Гнаденфельд (видавництво П.Янцена) не пізніше 1903 р. З позиції сучасної термінології посібник є фактично виданням з теорії музики та хорової педагогіки, поєднаних з метою набуття учнями-співаками, диригентами практичних навичок оволодіння цифровою нотацією, структурованим 18 підрозділах.

Позиція *musica modulatorica* класифікації І.-Г.Вальтера в музичному мистецтві менонітів Приазов'я представлена музичною практикою носіїв цієї культури. Серед багатьох яскравих імен шкільних вчителів-музикантів назовемо Франца Тіссена (1881, с. Рікенау, Молочанський менонітський округ –

1950, Вінніпег, Канада), який володів чудовим музичним слухом, грав на флейті та на багатьох інших музичних інструментах і під час своєї педагогічної діяльності на Запоріжжі (с. Олександркроне), Уралі (с. Давлеканово), у Канаді (с. Розтхерн, м. Вінніпег) диригував одночасно шкільними та церковними хорами, досягаючи високого рівня виконання складного репертуару. Під його керівництвом ці хори були у змозі виконати ораторію "Св. Павло" Ф.Мендельсона, яку Ф.Тіссен, для зручності розучування, переклав до цифрової системи, звичної для менонітів Приазов'я.

Чимала кількість яскравих хороших диригентів співпрацювали на ниві хорового мистецтва у межах діяльності Християнської хорової асоціації, поширеної з Німеччини до південних колоній у XIX ст. Місцеві хори почали прищеплюватися до неї на початку 90-х рр. XIX ст. (1882 р., хор м. Бердянська, 20 осіб, керівники – Й. Фаст, А. Янцен; 1886 р. – хор с. Ліхтфельд (Молочанський менонітський округ), 66 осіб, керівник – І.Борн та ін.) [13, 1]. Асоціацією зніціювалися хорові фестивалі, серед яких назвемо щорічний фестиваль у с. Рікенау, починаючи з 1893 р. [15, 3-4].

Окрема сторінка музичної практики менонітів – діяльність композиторів-аматорів (Генріх Янц, Бернхард Б.Дік, Арон Саватський, Вільгельм Нойфельд, Ісаак Ф. Вінс). Г.Янц був першим композитором-менонітом, автором хорового твору "Zuversicht", опублікованого у 1891 р. Б.Дік створив три хороших опуси. А.Саватський посів місце найбільш продуктивного композитора-меноніта; під час його перебування на Запоріжжі було написано і видано 7 творів, а решта його композицій видавалися у США, починаючи з 1915 р. В.Нойфельд був відомим вчителем, священиком, музичним редактором і автором 3-х мотетів. Автором великого мотету є також композитор-меноніт І.-Ф.Вінс. На думку П.Леткеманна, усі твори композиторів-менонітів свідчать про аматорський рівень їх творчості; в аналізі творів, що робиться канадським музикознавцем, вказуються "помилки" композиторів у голосоведінні, розташуванні акордів тощо [14, 71-75].

Музичне мистецтво менонітів можна розглянути і в контексті сучасних класифікацій музики. Найбільш поширеною у радянському музикознавстві, близькою до Х.Бесселера, була класифікація Л.Мазеля та В.Цуккермана, до основи якої покладено жанрову ознаку, згідно з якою музика розподіляється на ту, що подається, і повсякденну. Перша група охоплює концертні і театральні жанри (опера, балет, оперета, симфонія, концерт, ораторія, кантата, соната, квартет, романс, п'єса), друга – масово-побутові і культово-обрядові (вальс, полька, танечна, хорал). Жанрове розмаїття кожної з груп знаходиться усередині, простягаючись до рівня самостійного твору [6]. До основи такого розуміння покладене життєве призначення музики, обстановка її виконання та сприйняття, отже, музика першого класу призначена для слухання, другого – для масового виконання [9, 44].

Зважаючи на описані раніше панівні сфери музичного життя менонітів (церковна практика, шкільна освіта), можна зазначити, що у їх традиційному музичному мистецтві домінують пісенні жанри, які належать до сфери духовної музики. Попередньо зауважимо, що фольклор в системі музичного мистецтва субетносу обіймає порівняно скромне місце; він менш активно функціонує і гірше зберігся. Винятком є дитячий музичний фольклор, що включає, крім колискових, дитячі пісні та ігри з піснями. "Такий стан, очевидно, обумовлений і наявністю великої кількості дітей у менонітських родинах та підвищеною увагою до питань їх виховання" [1].

Подібно до визначення духовних піснеспівів німців-колоністів (О.Шишкіна) під духовними піснеспівами менонітів Приазов'я, як визначальним носієм жанрової ідентифікації їх музичного мистецтва, ми розуміємо специфічний сакральньо-художній комплекс, що склався в результаті тривалого глибокого духовного пошуку субетносу упродовж його мешкання в особливих культурно-географічних умовах. Частково подібно до віршу, складоритму, мелодики і типу багатоголосся німців жанр духовного піснеспіву менонітів зберігає залежність від традицій метропольної національної культури, зокрема, протестантського хоралу. Зауважимо, що на відміну від німців-колоністів Приазов'я, як безпосередніх сусідів менонітів та носіїв німецької мови, музика менонітів, в жанровому вимірі, представлена виключно духовною традицією і, відповідно до специфіки віросповідання менонітів – а німці Приазов'я сповідали католицизм й лютеранство – вона є індивідуальною, консервативною художньо-естетичною системою. Зокрема, на відміну від типового багатоголосого складу німецьких наспівів різних жанрів, визначеного О.Шишкіною як темброве-контрастне функціональне двоголосся з двома досить різними за мелодичною будовою і висотною характеристикою голосовими партіями [11], хорова фактура духовних піснеспівів менонітів є чотириголосною, з ознаками сформованого гомофонно-гармонічного мислення, але з періодично вільним трактуванням правил поєднання акордів, спрямованим на пошук виразної мелодизації тканини творів. Зокрема це яскраво спостерігається у текстах духовних піснеспівів збірки "Liederperlen", відредагованої у 1903 р. Ісааком Борном (типографія П.Нейфельда, Гальштадт). У піснях "Gott sei deine Zuversicht!" (Бог моя надія, №1), "Preist den Herren" (Хвалить Господа, №3), "Pfeifet Gott der Herrn" (Славте Господа, № 43), "O teures Kreuz!" (О, дорогий Хрест, №80) та ін. номерах видання, відтворених цифровою нотою менонітів, спостерігаємо підсилену мелодизацію середніх голосів партитури, а також басової лінії, що інколи викликає протиріччя з логічним гармонічним зв'язком акордів. Зазначимо, що в останнього номеру збірки – D. Bortniansky "Ehre fei Gott in der Höhe!" (Д.Бортнянський "Слава Богу у вищому", №103) редактор дотримується першоджерела і обмежується лише перекладом твору до цифрової ноти. Однак введення до змісту збірки твору Д.Бортнянського є свідомим інтеграційним процесом з українською музикою у період мешкання менонітів на Запоріжжі.

Як сучасну можна представити класифікацію музики О.Лесовиченка, що складається з 3 типів – традиційного, канонічного і авторського, присутніх у будь-якій музичній спадщині; вони характеризують сутність кожного конкретного історичного методу через міру переважання одного над іншим [5, 3]. Внаслідок такого розуміння до традиційного типу відносять фольклор і канонічну творчість, де канонічна творчість розглядається окремо як водночас самостійний, окремий тип музики, сформований у культовому мистецтві. На думку автора, "його розвиток можливий при явній тенденції до професіоналізації і в суто професійній творчості" [5, 3]. Заснуванням для авторської музики є індивідуальне світовідчуття митця. Відповідно, домінянтою традиційного типу є безособовий спосіб виразу художньої ідеї, канонічного – професіоналізація, авторського – індивідуалізація [9, 45]. Музичне мистецтво менонітів Приазов'я характеризується напівпрофесійним характером. Наведені вище імена вчителів, диригентів відтворюють типи виконавців, просвітників з мікросередовищем (шкільний, церковний хор) і макросередовищем (місцеві та зарубіжні хорфести, диригентські курси), які здійснюють спрямування до професіоналізації мистецького життя колоністів.

У такому контексті вибудовується на сторінках досліджень науковців-менонітів й біографія Тобиаса Фоза – одного з перших викладачів Молочанської колонії (1803-1860 рр.), пов'язаних зі шкільною реформою. На думку П.Леткеманна, комбінація обов'язків кантора і вчителя, що була традиційною для Пруссії XVIII-XIX ст., свідчить про наявність музичної освіти у практикуючих викладачів і здатність до професійної діяльності [13, 75]. До 1820 р. Т.Фоз працював у Кенігсбергу, а 2 наступні роки – у Комрау. Запорізький період його життя пов'язаний з викладанням у середній школі с. Орлов упродовж 1822-1829 рр. Серед предметів, традиційних для навчального плану менонітських шкіл, обов'язковим був спів хоральних мелодій у цифрах. П.Леткеманн вважає, що саме Т.Фоз, як реформатор, застосував цифрову ноту у шкільній програмі, а офіційно до навчального плану менонітських шкіл цифрову нотацію було введено Г.Францем у с. Гнаденфельд через десятиріччя [14, 83]. З причини невідповідності власних педагогічних принципів політиці суворого виховання, що підтримувалася тогочасним інспектором менонітських шкіл І.Корнісом, Т.Фоз залишає викладання і від'їжджає із Запоріжжя до кримського м. Судак, де певний час у 1850-х рр. викладає у школі. Помер Т.Фоз у м. Бердянську. Як бачимо, викладена біографія підтверджує тенденцію до професіоналізації вчителів музики і високий статус релігійної музичної традиції.

Нарешті, музичне мистецтво менонітів Приазов'я, на основі викладеної започаткованої тенденції цієї культури до професіоналізації, можливо, на наш погляд, дотично розглянути й в контексті теорії музики Т.Чердніченко, до основи якої покладено критерії нотації, професіоналізму, теоретичності, неканонічності, автономності [10, 117], з якими досліджуване мистецтво співпадає частково: домінянтними ознаками музики менонітів є усність, а згодом – специфічна письмовість (цифрова нотація); напівпрофесіоналізм; теоретичність, канонічність. Опіраючись на систему канонів піснеспівів XVI-XVII ст., перекладених до цифрової ноти, формується музична культура менонітів. Володіючи теоретичним потенціалом, ці канони вербалізуються й усвідомлюються у шкільному навчанні, поступово фіксуються у церковній практиці. Музична теорія менонітів, як наука, вибудовує систему правил з опорою на церковну традицію.

Відомо, що музичний твір діє у складеній системі "композитор-виконавець-слухач", в якій виявляється відносна самостійність кожної з форм існування музичного твору, таких як: задум композитора, нотний текст, задум виконавця й акустичного звучання, яке сприймає слухач [3, 403]. Для канонічних типів музики самим характерним є наявність релігійної основи, пов'язаної з космологічною, етичною чи сакральною символікою. Провідною категорією канонічного типу музики є канон як опора на незмінні зразки, переважання традиції над інновацією [9, 191]. Музичний репертуар приазовських менонітів є втіленням сакрального образу, за допомогою якого "ідея сакрального буття набуває безпосереднього втілення у доступній для чуттєвого сприйняття або осмислення формі, а релігійна свідомість здатна конкретизувати відчуття присутності священного"[4, 387]. Піснеспіви, перекладені І.Борном до цифрової нотації, були представлені, головним чином, у збірках "Heimatklänge" та "Liederperlen", на основі змісту яких можна скласти уявлення про характер репертуару етноконфесійної групи. Це, передусім, тематика прославляння Бога, молитва, скарга, каяття, філософський роздум та ін. Звучання хорової фактури, тип викладу і мелодизація "невірних" поєднань акордів ілюструють поступове теоретичне усвідомлення краси співу, гармонічної виразності тканини.

Висновки. Отже, аналіз музичного мистецтва менонітів Приазов'я в контексті класифікаційних теорій музики минулого (М.Преторіус, І.-Г.Вальтер) і сучасності (Л.Мазеля і В.Цуккермана, О.Лесовиченка Т.Чердніченко) дав змогу осмислити музичне мистецтво етноконфесійної групи менонітів Приазов'я та транспонувати його із об'єкта ідеального в об'єкт реальний, який можна вивчати, спираючись на конкретні приклади хорової та музично-освітнянської практики. Здійснення такої логічної операції дозволить у разі необхідності порівняти музичну практику менонітів із практиками інших конфесій, відшукати всередині різних класів ознаки типологічної схожості, що визначає перспективи подальших досліджень даної проблеми.

Література

1. Детский песенный фольклор меннонитов села Неудачино Татрского района Новосибирской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн.: <https://www.culture.ru/.../detskiy-pesenniy-folklor-mennonit...>
2. Замуруйцев О.В. Німецькі колонії Півдня України у другій половині XIX – на початку XX ст.: дис. ...канд. істор. наук: 07.00.01 / Замуруйцев Олександр Вікторович. – К., 2008. – 218 с.
3. Ингарден Р. Музыкальное произведение и вопрос его идентичности / Р.Ингарден // Исследования по эстетике; пер. с польск. А.Ермилова и Б.Федорова. – М.: Издательство Иностранной литературы, 1962. – С.403-570.
4. Культурологічний словник / [За ред. В.І.Рожка, О.В.Антонюка]. – К.: НМАУ, 2011. – 463 с.
5. Лесовиченко А.М. Западный музыкально-культурный канон и его историческая судьба: исслед. очерк, посвящ. актуальной проблеме эстетики и искусствознания / А. М. Лесовиченко // [ред. М. А. Сапонов]. – Новосибирск : Издательство НГТУ, 2001. – 32 с.
6. Мазель Л. Анализ музыкальных произведений / Л. А. Мазель, В.А.Цуккерман. – М.: Музыка, 1967. – 752 с.
7. Мартинюк Тетяна. Музичний професіоналізм Північного Приазов'я XIX-XX століть /Тетяна Мартинюк. – Мелітополь: ТОВ "Видавничий будинок Мелітопольської міської ради", 2003. – 608 с.
8. Народи Північного Приазов'я / [під ред. Б.М.Кочерга та ін.]. – Мелітополь: Просвіта, 1997. – 175 с.
9. Строкова Е.В. Джаз в контексте массового искусства (к проблеме классификации и типологии искусства): дисс. ...канд. искусств-я: 17.00.09 / Строкова Елена Васильевна. – М., 2002. – 211 с.
10. Чередниченко Т. В. Музыка в истории культуры: [В 2 вып.] / Т.В.Чередниченко. – Вып. 1. – Долгопрудный: Аллегро-пресс; М.: Мосoblупрполиграфиздат. – 215 с.
11. Шишкина Е. М. Содержание и роль духовных песнопений / geistliche lieder в современной музыкальной культуре волжских немцев [Электронный ресурс] / Е. М. Шишкина // Вестник Адыгейского национального университета. – Серия 2. Филология и искусствоведение. – 2009. – Режим доступа до журн.: <https://cyberleninka.ru/.../soderzhanie-i-rol-duhovnyh-pesen>
12. Berg Wesley. Music Among The Mennonites of Russia / Wesley Berg // Mennonites in Russia 1788 – 1988: essays in honour of Gerhard Lohrens, CMBC Publications Winnipeg, Manitoba, 1989.- P. 203 – 219.
13. Letkemann Peter. Music in Russia: A Mennonite Choralbuch Rediscovered / Peter Letkemann // Mennonite Historian.- Volume XX, 4. – Desember, 1994. – P.1-2.
14. Letkemann Peter. The Hymnody and Choral Music of Mennonites in Russia, 1789 – 1915: unpublished Ph.D. dissertation, University of Toronto / Peter Letkemann. – Toronto, 1985.- 110 p.
15. Schweiger Friedrich. Ein Besuch unter den Sangern in Rußland / Friedrich Schweiger // Lionsbote. – September 26, 1894. – S.3-4.

References

1. Children's song folklore of the Mennonites of Neudachino village in the Tatrskiy area of the Novosibirsk region [Electronic resource]. Retrieved from <https://www.culture.ru/.../detskiy-pesenniy-folklor-mennonit>.
2. Zamurujcev, O.V. (2008). German colonies of the South of Ukraine in the second half of the 19th and early 20th centuries. Doctor's thesis, Kyiv [in Ukrainian].
3. Yngharden, R. (1962). Musical work and the issue of its identity. Studies on the aesthetics. Moscow: The Publishing House of Foreign Literature [in Russian].
4. Cultural Dictionary, (2011). V.I. Rozhko, O.V. Antonjuk (Eds), Kyiv: NMAU [in Ukrainian].
5. Lesovichenko, A.M. (2001). Western musical-historical canon and its historical fate: research essay, devoted to the actual issue of the aesthetics. M.A. Saponov (Ed.). Novosibirsk: Publishing house of NSTU [in Ukrainian].
6. Mazelj, L. (1967). Analysis of musical works. Moscow: Music [in Russian].
7. Martynjuk, T. (2003). Musical professionalism of the Northern Pre-Azov region of the 19th-20th centuries. Melitopol: LLC Publishing House of the Melitopol City Council [in Ukrainian].
8. Peoples of the North Pre-Azov (1997). B.M. Kocherga (Ed.). Melitopol: Prosvita [in Ukrainian].
9. Strokova, E.V. (2002). Jazz in the context of mass art (on the issue of the classification and typology of art). Doctor's thesis, Moscow [in Russian].
10. Cherednichenko, T.V. (1994). Music in the history of culture. Dolgoprudny: Allegro-press; Moscow: Mosobluprppografizdat [in Russian].
11. Shyshkyna, E.M. (2009). Content and role of spiritual chants / geistliche lieder in modern musical culture of the Volga Germans [Electronic resource] Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/.../soderzhanie-i-rol-duhovnyhpesen>
12. Wesley, Berg. (1989). Music among the Mennonites of Russia. CMBC Publications Winnipeg, Manitoba [in English].
13. Letkemann, Peter. (1994). Music in Russia: The Mennonite Choralbuch Rediscovered. Mennonite Historian. Volume XX, 4 [in English].
14. Letkemann, Peter. (1985). The Hymnody and Choral Music of Mennonites in Russia, 1789-1915: unpublished Ph.D. dissertation. Toronto: University of Toronto [in English].
15. Schweiger, Friedrich. (1894). Ein Besuch unter den Sangern in Rußland / Friedrich Schweiger. Lionsbote [in German].

Стаття надійшла до редакції 09.10.2017 р.